

Nr. 11 (224) / 2024
Indexat în Crossref,
CEEOL și ROAD

Supliment al revistei „Strategic Impact”

COLOCVIU STRATEGIC

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI SECURITATE

DOI: 10.53477/1842-8096-24-11

O ABORDARE REFORMISTĂ: GEOPOLITICA CRITICĂ ȘI PROBLEMELE DE MEDIU*

Mihai ZODIAN

A reformist approach: critical geopolitics and the environmental agenda

Abstract: This essay is part of a climate and politics research program which aims to understand the effects of global warming upon Romania's national security. The international relations dimension is a pivotal element of this investigation. The starting point is a well-known paradox: whilst it is generally acknowledged that the future of the environment depends on global decisions, within the discipline dedicated to this topic, the issue is marginal. To address this lacuna, we have drawn upon some peripheral intellectual approaches that have yielded valuable insights into the subject.

Keywords: geopolitics, critical geopolitics, international relations, climate change, global warming.

O abordare reformistă: geopolitica critică și problemele de mediu

Rezumat: Acest eseu face parte dintr-un demers de cercetare referitor la climă și politică, ce și-a propus să identifice impactul încălzirii globale asupra securității naționale a României. Dimensiunea relațiilor internaționale reprezintă o componentă importantă a investigațiilor. Avem de-a face cu un paradox bine cunoscut: deși toată lumea știe că viitorul mediului înconjurător depinde de deciziile adoptate la nivel global, în disciplina dedicată acestui subiect, studierea problemei este marginală. Din acest motiv, am făcut apel și la unele demersuri intelectuale periferice care s-au dovedit utile pentru o mai bună înțelegere a subiectului.

Cuvinte-cheie: geopolitică, geopolitică critică, relații internaționale, schimbare climatică, încălzire globală.

Geopolitica critică pornește de la nemulțumirile exprimate în anii '60-'80 față de perspectivele dominante din disciplina relațiilor internaționale, ca neorealismul sau neoliberalismul, și față de practicile din domeniul politicii globale. Mai mulți autori s-au referit la caracterul subiectiv al explicațiilor populare și la tentația de a oculta natura ideologică a ideilor, prin apelul la neutralitatea științifică (Cox 1986, Ashley 1986). Ei s-au inspirat din filosofii precum școala de la Frankfurt, poststructuralismul și postmodernismul, demersurile lor contribuind la diversificarea concepțiilor academice și la preocupări ca extinderea sensului securității, drepturile omului și mediul înconjurător (Ungureanu 2006, Ungureanu 2021).

Geopolitica critică continuă aceste idei. Ea pornește de la respingerea argumentelor geopoliticienilor

clasici, dar trece dincolo de limitările acestora pentru a oferi o perspectivă mai generală referitoare la relațiile internaționale (Toal 2024, Cap. 1). Ca și alte curente reflexiviste, geopolitica critică se distanțează de politica de putere și de modernitățile economice, încercând să elaboreze concepții alternative în speranța încadrării într-un proces mai amplu de schimbare socială (Ungureanu 2021, 89 și 93-99). Astfel, ea aparține doctrinelor normative, altele decât cele interesate doar de cercetare, dar rămâne ancorată în demersurile academice uzuale (Ibidem).

În disciplina relațiilor internaționale, geopolitica este considerată ca un demers îndoielnic din punct de vedere științific. Sunt puse sub semnul întrebării caracteristicile rasiste și politicile agresive promovate de principalii săi teoreticieni, iar validitatea ideilor este

* Acest eseu a fost elaborat în cadrul Proiectului *Impactul schimbărilor climatice asupra securității naționale a României*, din „Planul sectorial de cercetare-dezvoltare al Ministerului Apărării Naționale pentru perioada 2022-2024”, derulat de către Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate din Universitatea Națională de Apărare „Carol I” și coordonat împreună cu Direcția Generală pentru Armamente.

Mihai ZODIAN este cercetător științific gradul III în cadrul Centrului de Studii Strategice de Apărare și Securitate din Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București (email: zodian.vladimir@unap.ro).

respinsă din cauza generalității și a reducăționismului lor (Morgenthau 2007[1948], 195-196). Importanța geografiei este recunoscută, dar numai ca unul dintre diverșii factori ca pot fi luați în calcul (Ibidem). Sunt acceptate, de exemplu, corelațiile dintre proximitate și război, cea inversă dintre putere și distanță și considerațiile despre materiile prime, însă numai pentru că există cercetări cumulate care le susțin (Morgenthau 2007[1948], 151-159, Geller și Singer 1998, 22, 60-61 și 76-78).

Geopolitica critică extinde semnificația acestor respingeri. Argumentația pornește de la constatarea multiplicității sensurilor și accentuează niște trăsături generale ale politicii mondiale, pe care le respinge din considerente normative (Toal 2024, Cap. 1). Conceptul de geopolitică nu înseamnă aici doar un curent intelectual specific, ci politica de putere și capitalismul global, în sens generic, îndeosebi competiția, conflictele și inegalitățile pe care le presupun, potrivit acestor considerații (Ibidem). Mișcarea le permite să treacă de la un demers local la o perspectivă universală, care subliniază legătura acestor trăsături cu diverse probleme, inclusiv cu cele de mediu și cu încălzirea globală².

Acest eseu este inspirat de ideile unuia dintre promotorii geopoliticii critice, G. Ó Tuathail. El susține că rivalitatea contemporană dintre SUA și China va contribui la agravarea consecințelor schimbărilor climatice. Interesantă este reușita de a combina o temă tradițională de securitate cu una nouă într-un cadru general destul de coerent, bazat pe o perspectivă filosofică mai amplă decât domeniul politicii mondiale. Această interacțiune a fost subestimată în disciplina relațiilor internaționale, fragmentată în paradigme rivale și în agende de cercetare care nu au fost întotdeauna corelate (Toal 2024, Introducere).

Există cel puțin trei motive invocate de autor, pentru această influență. Cel mai direct se referă la externalitățile pe care le implică cursa înarmărilor, cum ar emisiile suplimentare de gaze cu efect de seră. Al doilea aspect constă în dependența politicilor de mediu de cooperarea internațională, care ar deveni din ce în ce mai dificil de realizat în condițiile intensificării tensiunilor dintre primele două mari puteri ale lumii – SUA și China, care sunt, totodată, și cei mai importanți poluatori globali. Al treilea motiv este mai subtil și pune sub semnul întrebării fundamentele identitare și ideatice ale politicii de putere și economiei moderne, fundamente care pot fi evidențiate printr-o critică intelectuală cu rol de emancipare (Toal 2024, Introducere și Cap. 1).

În argumentarea lui G. Ó Tuathail, interesantă este tentativa de a recupera geopolitica și teritorialitatea și

de a le regândi într-un cadru nou. Această practică intelectuală este întâlnită uneori printre abordările critice, dialectice, genealogice, deconstructiviste și poate fi exemplificată prin lucrări clasice, cum este cea a lui M. Horkheimer și T.A. Adorno (Horkheimer și Adorno [1947]2012). Fascinația multor autori radicali pentru Carl Schmidt intră tot în această tendință. Pentru G. Ó Tuathail, exemplul ilustrativ este cel al lui Halford J. Mackinder – unul dintre fondatorii geopoliticii clasice (Toal 2024, Introducere).

Principalul motiv al recuperării este că interacțiunea dintre încălzirea globală și relațiile internaționale reprezintă un exemplu al influențelor reciproce ale geografiei și politicii. G. Ó Tuathail propune un fel de geopolitică emancipatoare în care conceptele tradiționale sunt reformulate potrivit unui cadru normativ și descriptiv nou, care să permită măcar o mai bună înțelegere a problemelor contemporane. Comunitățile umane au o relație specială cu teritorialitatea, îndeosebi odată cu consolidarea statelor moderne, o relație în care simbolismul joacă un rol decisiv. Marile puteri avansează proiecte strategice care se bazează pe o concepție despre spațiu, cum ar fi lumea deschisă, globală, promovată de actorii majori liberali, ca SUA, sau sfere de influență regionale, cum este cea a vecinătății apropiate, concepută de ideologii neoimperialismului Federației Ruse (Toal 2024, Cap. 2 și 3).

Geopolitica este aici și o critică, și o practică³. G. Ó Tuathail a propus o serie de concepte, cum ar fi cel de câmp geopolitic, care reunește mediul ca atare și consecințele activităților umane, apoi pe cel de culturi geopolitice, discutat mai sus, și pe cel de revoluții geopolitice, care se referă la felul în care o configurație a interacțiunilor om-mediu suferă schimbări rapide (Toal 2024, Cap. 3). Ele provin din demersurile intelectuale clasice sau din cele populare în vremurile noastre și ne ajută să vedem cum geopolitica înțeleasă ca practică și ideologie trece dincolo de ideile propuse de diverși intelectuali.

Din această perspectivă, felul în care gândim relațiile internaționale este o cauză a problemelor de mediu din prezent. G. Ó Tuathail se referă aici la tendința de a privi globul ca o hartă, o tablă de șah pe care se confruntă actorii majori și îi opune imaginea planetei ca un sistem complex (Toal 2024, Introducere). Prima simplifică realitatea și contribuie la formarea unei lumi în care mediul este tratat doar ca un instrument al intereselor de putere și al celor economice, neglijând relații și dependențe fundamentale. Aici intră și rivalitățile contemporane, care contribuie la degradarea mediului înconjurător (Ibidem)⁴.

Un exemplu este agresiunea Federației Ruse îm-

² G. Ó Tuathail identifică patru sensuri istorice: școala geopolitică clasică; concepția realistă care a justificat politica externă a lui Henry Kissinger, unul dintre promotorii termenului; rivalitatea generală dintre marile puteri; interacțiunea dintre mediul geografic și politică. Lor li se adaugă al cincilea - geopolitica critică (Toal 2024).

³ Aceasta diferă de criticile conservatoare referitoare la ignorarea importanței geografiei pentru politica externă prin orientarea norma-

tivă și unele concepte descriptive (Kaplan 2014, Toal 2024, Cap. 1).

⁴ Se poate realiza o paralelă cu concepțiile gramsciene despre hegemonie, vezi Mihai Zodian, "Hegemonia gramsciană: empirism, cercetare și aspecte normative", în Radu-Alexandru Cucută, Mihaela-Adriana Pădureanu (coord.), *Lucrările conferinței proiectului „Violence and Morality in the Process of Defining the Political Communities”*, București, 2017.

potriva Ucrainei. Marile puteri sunt construcții sociale ale căror identități presupun o importantă componență teritorială, iar, după cum am văzut, teritoriul se referă și la vecinătăți sau la resurse strategice, cum ar fi hidrocarburile care au alimentat resurgența Moscovei⁵. Pentru G. Ó Tuathail, identitatea de mare putere este instabilă din cauza trecutului expansionist al acestui tip de actor, ceea ce face ca elitele să fie atrase de xenofobie și de temeri iraționale. De aici, reiese și tendința de a-și subordona sau cucerii vecinii, o politică care nu conține o limită inerentă deoarece fiecare achiziție teritorială nu face altceva decât să prelungească anxietatea strategică, un proces tipic istoriei Rusiei, indiferent de regim, dar care se întâlnește în cazul multor activități imperiale (Toal 2024, Introducere și Cap. 1)⁶.

Aceste rivalități contemporane fac parte dintr-o mai largă civilizație a modernității. Ca orice teorie critică și aceasta identifică o latură negativă a progresului, anume degradarea mediului ca rezultat al ambiției exagerate de a stăpâni natura și de a obține libertatea autentică (Toal 2024). Actorii majori au încercat să reunească puterea materială și promisiunea dezvoltării, o combinație caracteristică Războiului Rece, apărând astfel o nouă competiție strategică între SUA și China (Organski 1958, Organski 1965, Organski și Kugler 1980, Xuetong 2019, Toal 2024, Cap. 4). Pentru a depăși problemele pe care le crează politica internațională și societățile moderne, un prim pas este de a înțelege și a depăși limitele acestor idei.

S. Dalby evidențiază și el reciprocitatea influențelor dintre climă și politica internațională. El extinde termenul de *Antropocen* dintr-un sens geologic spre unul social, care se potrivește și relațiilor internaționale, și argumentează că mediul înconjurător nu mai trebuie conceput ca un substrat, ca o tablă de șah, ci ca o parte a interacțiunilor din acest domeniu (Dalby 2020, Cap. 1). Și pentru el, geopolitica drept practică a puterii este privită ca o cauză a încălzirii globale, care reprezintă o parte dintr-o relație mai generală a oamenilor cu natura. Ultima distincție și-a pierdut sensul originar, iar ecologia a devenit o chestiune de guvernare (Ibidem).

Unele dezbateri politice clasice capătă noi nuanțe în acest context. Problema deciziei ia o anvergură mai mare decât în trecut deoarece, atunci când vorbim despre subiecte ca stabilirea și respectarea nivelurilor emisiilor de gaze cu efect de seră, impactul este global și trece de limitele societăților umane, condiții în care respectarea promisiunilor guvernanților capătă conotația urgenței (Dalby 2020, Cap. 8). S. Dalby subliniază și că unele înțelesuri ale ideologiilor moderne sunt modificate, concepțiile progresiste fiind uneori atrase de pesimism, iar cele conservatoare partizane ale optimismului tehnologic (Dalby 2020, Cap. 1 și 2).

Schimbarea climatică redeschide și discuția despre sensul suveranității (Ungureanu 2010) și nu este vorba doar despre mai vechea idee funcționalistă că problemele globale necesită răspunsuri globale (Mitrany [1975]2023). Existența unor state este pusă sub semnul întrebării de creșterea nivelului apelor. Eventuala sporire a numărului de refugiați climatici din zonele afectate de activitățile industriale ale lumii dezvoltate sau ale Chinei, în condițiile intensificării populismului din țările gazdă, subliniază importanța fenomenelor transnaționale, iar discuțiile despre statele eșuate modifică termenii conceptului juridic de suveranitate (Dalby 2020, Cap. 4). Incertitudinile despre stat și control sunt mai generale și implică tematici politice, militare, economice sau identitare, o nesiguranță care poate ne ajută să înțelegem și amploarea mișcărilor suveraniste contemporane (Fitoussi și Rosanvallon 1999).

Alți autori pun problema în sensul unui anumit tip de modernitate, cel european. J.V. Grove o critică din cauza tendințelor de omogenizare socială, ridicate la un nou nivel de intensitate de globalizare, însă continuând un proces mai vechi care conduce și la deteriorarea mediului înconjurător (Grove 2019, 5-6). Autorul insistă asupra termenului de *Eurocen*, în loc de *Antropocen*, pentru a evidenția diversitatea culturală a raportărilor la climă și a menține deschise noi posibilități (Ibidem). Un aspect important se referă și la rolul forței în politica mondială, care este privită dintr-un punct de vedere diferit de cele care caracterizează cercetările uzuale din cadrul disciplinei relațiilor internaționale (Grove 2019, 60-77).

Similar tradiției hobbesiene, războiul nu se referă doar la activitățile violente ca atare, ci și la un context predispus la exercițiul forței. Pentru J.V. Grove, este vorba despre o formă de viață, un complex instabil de interacțiuni sociale, în cadrul căreia este configurat un tipar de activități politice și sociale care conduc la deteriorarea mediului înconjurător și la ignorarea consecințelor poluării, în special pe termen lung (Wittgenstein 2003, Grove 2019, 60-77). Concepția devine aproape clausewitziană deoarece conflictul violent este dificil de clasificat, adeseori suprinzător, iar manifestările sale sunt ubicue. Prin practici ca expansiunea politică și dezvoltarea tehnologică se deteriorează și mediul înconjurător, dar războiul definește și felul în care gândim instituțiile și pe noi înșine, identitățile individuale și sociale (Ibidem).

Unul dintre cei mai populari autori în domeniu, savantul M.E. Mann, a influențat cercetările geopoliticii critice despre felul în care modernitatea reflectă schimbările climatice. Companiile din domeniul energetic au coordonat campanii mediatiche pentru a nega, a crea îndoeli sau a pasa responsabilitatea pentru emisiile de gaze cu efect de seră. Politica schimbărilor climati-

⁵ Un exemplu potrivit este oferit de reabilitarea geopoliticii clasice de către naționaliștii și imperialiștii ruși moderni, în căutarea de argumente îndreptate împotriva politicilor occidentale (Ziouganov 1999).

⁶ Autorul a subliniat ambiguitățile justificărilor oferite de liderii Fe-

derației Ruse, pe care aceștia au încercat să le acopere prin diverse demersuri propagandiste. Sprijinul oferit Ucrainei de către Occident depinde și de o identitate spațială definită în termeni deschiși potrivit unui motiv comun în literatura din domeniu (Spengler [1918]1996, Toynbee și Somervell 1997, Toal 2024, Cap. 5).

ce nu este una simplă, firme versus interesul public, și trece de rivalitățile dintre actorii statali și alianțe (Mann 2021). De exemplu, Federația Rusă sprijină curentele sceptice față de știință nu doar pentru a destabiliza democrațiile pe care le consideră adversare, ci și din motive materiale, fiind unul dintre principalii producători și exportatori de hidrocarburi, iar aceste politici finanțează și agresiunea reînnoită împotriva Ucrainei în ciuda sancțiunilor internaționale (Mann 2021, Cap. 2).

O a doua critică se referă la definirea obiectelor de politici. M.E. Mann consideră că discutarea problemelor climatice exclusiv în termeni de adaptare și de reziliență evită folosirea principalului mijloc prin care încălzirea globală poate fi combătută, controlul emisiilor de gaze cu efect de seră (Mann 2021, Cap. 7). Unele grupuri conservatoare preferă primii doi termeni, însă oferă doar o soluție parțială, care, în cel mai bun caz, agravează situația pe termen lung (Ibidem). Aceeași critică o oferă și în cazul soluțiilor foarte avansate tehnologic, cu aer de science fiction, promovate de unii magnați (Ibidem).

A treia problemă constă în exagerarea consecințelor schimbărilor climatice. Prezentarea încălzirii globale ca un dezastru inevitabil, în termenii unei noi extincții globale de dimensiunea celei a dinozaurilor, poate conduce și la o stare de spirit defetistă (Mann 2021, Cap. 7). M.E. Mann a evidențiat că există soluții chiar în condițiile în care încălzirea globală se va ridica la niveluri de 2-3°C, comparativ cu valorile preindustriale. În acest caz, preocuparea pentru mediu se poate combina cu o neînțelegere a argumentelor științifice și cu bune intenții, dar care să conducă la consecințe contraproductive (Mann 2021, Cap. 8).

O caracteristică a geopoliticii critice este de a evidenția acțiunea reciprocă a mediului înconjurător și a socialului, îndeosebi a relațiilor internaționale. Aceasta reprezintă cea mai importantă contribuție a demersului, din perspectiva obiectivelor proiectului nostru, întrucât disciplina relațiilor internaționale tinde să neglijeze aceste subiecte și să exileze problemele de mediu într-o nișă intelectuală. Autorii tratați aici au făcut din interacțiunea respectivă axul argumentărilor lor, cu speranța de a contribui la o reflecție mai generală și la schimbarea atitudinilor și a deciziilor referitoare la încălzirea globală. Ei consideră că trebuie regândite elemente fundamentale ale civilizației contemporane, în spațiul occidental, dar și în general, la nivel global, cum ar fi raportarea la natură.

Altă caracteristică este reconsiderarea geopoliticii. Ambiguitatea termenului a devenit o sursă de fertilitate intelectuală, iar autorii s-au jucat cu oscilația dintre o disciplină rasistă și imperialistă și practicile sociale contemporane, pentru a le critica pe cele din urmă. Ei nu și-au propus să restaureze geopolitica clasică sau să dezvolte demersul intelectual contemporan care se revendică de la această denumire. Au reușit să ela-

boreze un set coerent de idei, care trec de la valori la descrieri și reciproc, și au oferit sugestii interesante pentru cercetătorii politici mondiali, chiar și în situațiile în care aceștia din urmă nu împărtășesc aceeași orientare normativă sau sunt adepți ai neutralității axiologice (Weber 2011[1919], Ungureanu 2010).

Pentru România, cooperarea internațională redusă reprezintă o amenințare politică de securitate, legată de încălzirea globală, printr-un efect de feedback. Așa cum am argumentat în capitolul principal al lucrării colective dedicate subiectului, schimbările de mediu și caracteristicile relațiilor internaționale contemporane interacționează, primele accentuând divergențele, iar conflictele reducând eficacitatea politicilor de contracarare⁷. Pozițiile referitoare la Protocolul de la Kyoto sau Acordul de la Paris ilustrează aceste fenomene (Răileanu 2013, Cucută 2021, Sarcinschi 2022, Vogler 2023). De la nivelul sistemic, ele influențează societatea românească, care deși are anumite vulnerabilități, beneficiază de apartenența la NATO și la UE, rezultând riscuri de securitate ca pierderi de vieți sau costuri economice și sociale ridicate, în funcție de diversele evoluții viitoare, imprevizibile, dar imaginabile (Aligică și Zulean 2007).

Bibliografie

Aligică, Dragoș Paul și Marian Zulean. 2007. „Decizii strategice în condiții de incertitudine” în *Politica de securitate națională*, de Luciana Alexandra Ghica și Zulean Marian (coord.), 131-145. Iași: Polirom.

Ashley, Richard K. 1986. „The Poverty of Neorealism” în *Neorealism and Its Critics*, de Robert O. Keohane, 255-300. New York: Columbia University Press.

Cox, Robert W. 1986. „Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory” în *Neorealism and Its Critics*, de Robert O. Keohane, 204-254. New York: Columbia University Press.

Cucută, Radu-Alexandru. 2021. „Amenințări non-statale, gestionare interstatală: combaterea schimbărilor climatice” în *Cooperare și conflict în Relațiile Internaționale. O introducere*, de Radu-Sebastian Ungureanu, Mihai Zodian, Ana Raluca Alecu, Andrei Miroiu, Mihaela-Adriana Pădureanu și Radu-Alexandru Cucută, 227-237. Iași: Institutul European.

Dalby, Simon. 2020. *Anthropocene Geopolitics: Globalization, Security, Sustainability*. Ottawa: University of Ottawa Press.

Fitoussi, Jean-Paul și Pierre Rosanvallon. 1999. *Noua epocă a inegalităților*. Iași: Institutul European.

Geller, Daniel S. și J. David Singer. 1998. *Nations at War: A Scientific Study of International Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.

Grove, Jairus Victor. 2019. *Savage Ecology: War and Geopolitics at the End of the World*. Durham: Duke University Press.

⁷ Vezi Mihai Zodian, „Încălzirea globală, relațiile internaționale și România”, în Florian Cîrciumaru și Dan-Lucian Petrescu (coord.),

Impactul schimbărilor climatice asupra securității naționale a României, Editura UNAP, București, 2024.

- Horkheimer, Max și Theodor W. Adorno. [1947] 2012. *Dialectica Luminilor*. Iași: Polirom.
- Kaplan, Robert D. 2014. *Răzbușarea geografiei*. București: Litera.
- Mann, Michael E. 2021. *The New Climate War: The Fight to Take Back Our Planet*. Ediție electronică. New York: Public Affairs.
- Mitrany, David. [1975]2023. *Teoria funcțională a politicii*. Cluj: Presa Universitară Clujeană.
- Morgenthau, Hans J. 2007[1948]. *Politica între națiuni: lupta pentru putere și lupta pentru pace*. Iași: Polirom.
- Organski, A.F.K. 1958. *World Politics*. New York: Alfred A. Knopf.
- Organski, A.F.K. 1965. *The Stages of Political Development*. New York: Alfred A. Knopf.
- Organski, A.F.K. și Jacek Kugler. 1980. *The War Ledger*. Chicago: Chicago University Press.
- Răileanu, Mihaela. 2013. „Despre etica schimbărilor climatice” în *Relații internaționale contemporane: teme centrale în politica mondială*, de Daniel Biró (coord.), 297-316. Iași: Polirom.
- Sarcinchi, Alexandra. 2022. „Schimbările climatice” în *Amenințări și riscuri la adresa securității naționale a României - Orizont 2040*, de Florian Cîrciumaru și Dan-Lucian Petrescu (coord.), 13-26. București: UNAp.
- Spengler, Oswald. [1918]1996. *Declinul Occidentului*. Craiova: Beladi.
- Toal, Gerard. 2024. *Oceans Rise Empires Fall: Why Geopolitics Hastens Climate Catastrophe*. Ediție electronică. New York: Oxford University Press.
- Toynbee, Arnold J. și D.C. Somervell. 1997. *Studiu asupra istoriei*. Volumul I. București: Humanitas.
- Ungureanu, Radu-Sebastian. 2006. „Extinderea conceptului de securitate” în *Manual de relații internaționale*, de Andrei Miroiu și Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), 187-198. Iași: Polirom.
- Ungureanu, Radu-Sebastian. 2010. *Securitate, suveranitate și instituții internaționale*. Iași: Polirom.
- Ungureanu, Radu-Sebastian. 2021. „Teoriile reflectiviste ale Relațiilor Internaționale: relevanța ideilor actorilor” în *Cooperare și conflict în Relațiile Internaționale. O introducere*, de Radu-Sebastian Ungureanu, Mihai Zodian, Ana Raluca Alecu, Andrei Miroiu, Mihaela-Adriana Pădureanu și Radu-Alexandru Cucută, 89-100. Iași: Institutul European.
- Vogler, John. 2023. „Environmental issues” în *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*, de John Baylis, Steve Smith și Patricia Owens (coord.), 377-393. Oxford: Oxford University Press.
- Weber, Max. 2011[1919]. *Omul de știință și omul politic*. București: Humanitas.
- Wittgenstein, Ludwig. 2003. *Cercetări filozofice*. București: Humanitas.
- Xuetong, Yan. 2019. *Leadership and the Rise of Great Powers*. Princeton: Princeton University Press.
- Ziouganov, Ghennadi. 1999. *La Russie après l'an 2000: Vision géopolitique d'un nouvel état*. Morsang-sur-Orge: Mithec.
- Zodian, Mihai. 2017. „Hegemonia gramsciană: empirism, cercetare și aspecte normative” în *Lucrările conferinței proiectului Violence and Morality in the Process of Defining the Political Communities*, de Radu-Alexandru Cucută și Adriana-Mihaela Pădureanu (coord.). București.
- Zodian, Mihai. 2024. „Încălzirea globală, relațiile internaționale și România” în *Impactul schimbărilor climatice asupra securității naționale a României*, de Florian Cîrciumaru și Dan-Lucian Petrescu (coord.), 55-88. București: UNAp.

Responsabilitatea privind conținutul articolelor publicate în *Colocviu strategic*, inclusiv a opiniilor exprimate, revine în totalitate autorilor, cu respectarea prevederilor *Legii nr. 183 din 10 iunie 2024 privind statutul personalului de cercetare, dezvoltare și inovare* și ale *Legii nr. 8 din 14 martie 1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe*, cu modificările și completările ulterioare. Sunt autorizate orice reproduceri, fără perceperea taxelor aferente, cu condiția precizării exacte a sursei.

Colocviu strategic

Redactor: CS II dr. Cristian BĂHNĂREANU
E-mail: colocviustrategic@unap.ro
Webpage: <https://cssas.unap.ro/ro/cs.htm>
e-ISSN 1842-8096, 996/19.12.2024

Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

Adresă: Șoseaua Panduri, nr. 68-72, sector 5,
cod poștal 050662, București, România
Telefon: +4021.319.56.49, Fax: +4021.319.57.80
E-mail: cssas@unap.ro, Website: <https://cssas.unap.ro>